

ԸՆԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՌՈՒՍԻՈՅ

Ե

Մեկնումն ի Ղարապաղ. — Տէրտէր գիշը

(ՏԵՄ Դ'ԷՂ 135)

ՂԱՅԻ Ժողովրդեան յատուկ դանդաղութեամբ մեզի պաշտուած նախանշէ մը ետքը, կը նստինք ճոխ կազմածքով յարգարուած քառաձի փայետոնը. և երբ երիւթըք արագքնթաց կ'արշաւեն ի տափարակ դաշտին, վերանէն կախուած զանգակիկք ուրախական գաշնակաւորութիւն մը կը լսեցընեն:

Տաքութիւնը կարգէ դուրս է, ու ճանապարհք այնչափ անհարթ, որ կարելի չէ շուտով յառաջել. միայն տեղացի ձիաւոր զինուորական մը՝ քովերնէս սրընթաց և սրարշաւ կ'անցնի կ'երթայ: Ընդարձակածաւալ անմշակ դաշտին մէջ աստիս անպին ցրուած են ճահիճք՝ յորս խաղալով կը զբօսնուն ընտիր գոմէշք, և հազիւ կը տեսնուին իրենց եղջիրքն և սեռա ցական ծայրերը. այն աղտաղտին ջրոց խորունկն՝ հեշտարար գոլութիւն կը լայելեն:

Ղարապաղի դաշտին մէջ ենք՝ զոր Երասխ գետ կը բաժնէ ի Մոզանէ: Բազմաթիւ են օձք և ցամաքային կրիայք, մանաւանդ վերջինները. — Կը հասնինք ի Գարամանյը գիւղ, ուր թղթատարութեան կայարան մը, գեղեցիկ պարտէզներ ու զանազան բուսականութիւն, կաղնիք, ցանկափեկոնի, ուսի, թթենի և կաղամախի ծառեր: Ծաղկած են սրափուշք, ու իրենց բուրմամբ օդը կը լեցընեն, ջուրք ամէն կողմանէ կը կարկաջեն, և մասնաւորաց սեպական կալուածք՝ խնամով զոցուած են փշեայ ցանկօք:

Անթիւ առուակներ կտրելով, կ'անցնինք ընդ Տէրտէր—չայ, մեր ձախակողմը ձգելով երեք մեծ հողաբլրակք՝ որ թերեւս գերեզմանք են: — Երեկոյեան դէմ կը հասնինք ի Տէրտէր գիւղ, որ համանուն գետէն հինգ հարիւր մետրը հեռու է, բարձրաւանդակի մը վրայ կառուցած: Ե՛րջներք ի կայարանն. բայց զի յամենայնէ զուրկ է, կը փութամ ի վաճառանոցն՝ ճաշի համար կարեւորն հողալու: Սակայն այդ չի բաւեր. հարկ է նաև եփել տալ. և այն առթիւ կ'իմանանք մեր թարգմանին արժէքը: Մեծ մարդ մ'է նա. և թէպէտ ոչ գրեւ գիտէ և ոչ ընթերցում, եթէ օրը հինգ ռուպլ ալ փող հատուցանենք, երբէք կերակուր եփելու նուաստութիւնը յանձն չառնուր, նաև կարգէ դուրս դիպուածոց աստեն: Բաց թուղթ մը ունինք ձեռուրնիս, զոր թղթատարութեանց գլխաւորին ներկայացուցած աստեննիս՝ պարտական է հար-

կատր ծառայութեանց անձինք գտնել մեզ, ի հարկէ հատուցմամբ վարձուց մեր կողմանէ՝ սակայն պարոն Յոհաննէս՝ այդ թուղթը գրպանը պահած է, ուստի կայարանին մարդիկ փոյթ չեն ըներ, ուր մենք ճաշի սպասելով՝ ժամանակնիս կը կորուսանենք։

Վերջապէս պաշտօնական անցագրոյ թուղթերնիս՝ կայարանին գլխաւորին ներկայացընելով, ներումն խնդրեց մեզնէ, և կրակ մը վառելու հրամանը հաճեցաւ տալ։ Այսչափ զօւարտութեամբ ստացուած կերակրէ մը ետքը, կայարանին տախտակէ մահճաց վրայ մեր անկողինները ձգեցինք ու շուտով խոր քունի մէջ ինկանք։

7 մայիս. Գարնանային գեղեցիկ առաւօտ մ'է, և մինչ բռններնիս կը տեղաւորեն, կը փութանք մէկնիլ՝ լուսանկարչութեան կարևոր հանդերձանօք։ Վաճառի օր մ'է ի Տէրտէր, որով և շարժուն կենդանութեան կերպարանք մը կը ներկայացընէ։ Ամէն կողմանէ կը հասնին ձիաւոր, բռնաբարձ գըրաստք, էշք, ձիան, ջորիք, եղներ, ոչխարք, և այլն։ Նկարավայել կառք՝ հեծեծող անուօք կը յառաջեն, յամրաքայլ ձգուած ընտիր գոմէշներէ, ծանրացած բեռամբք վաճառուց, կանանց և տղայոց։ Այն օրը մասնաւորաբար երիվարաց վաճառման սահմանուած ըլլալով, բազմաթիւ են, և յորս կ'ենթանան Ղարապաղի քանի մը ամենընտիր տեսակք։

Հաճոյական շրջագայութիւնէ մը ետքը՝ կայարան գտնաւնուս կը հանդիպինք ի վերջին ծայրօ գեղջն՝ քանի մը խեղճ ու աղքատին վրանաց։ Չանկէզօրէ եկող ու դէպ ի լեառնն ուղեւոր Դաղից կը պատկանին, որ հոն դադրեր են քիչ մը հանգչելու համար։ Տարիքնին առած մի քանի կանայք՝ գետնին վրայ դրուած նախական քարկահի մը շուրջը բոլորած՝ կապերտ հիւսելու զբաղած են։ Գիւղին բնակիչք ալ գլխաւորապէս Դաղք են։ Կիսամերկ աղայք ծառոց՝ ճիւղերով ու շաղախով ծեփուած հիւղերնուն զիմաց դիզուած, հազիւ կրնան սանձել շանց կատաղութիւնը՝ մինչ մենք քանի մը լուսանկար տեսարաններ առնելու կը պարապինք։

9

Մեկնումն ի Տէրտէր գիշիկ. — Մարահաթք. — Կարկարայ ձորք. — Շահ—Պոչաքի կայարանը. — Մրդիկ ի լերին. — Ժամանումն ի Շուշի։

Ժամը եօթնուկիսուն՝ մեր արթուն ու ցառքբառող ձիանն պատրաստ էին զմեզ ի Շուշի փոխադրելու. — Տէրտէր գիւղէն՝ ճանապարհը միշտ կը բարձրանայ, ինչուան ի տափարակ դաշտն զոր անձրևային ջրոց հեղեղաց խռռչք կ'ոռոգանեն և արգասաւոր կ'ընեն, և գեղեցիկ արօտից վրայ կ'արածծին աննման հօտք խաշանց։

Այլ կողմէն, գրեթէ ութնասուն հազարամետր հեռու՝ կը սկսին Ղարապաղի լեռները։ Բազմաթիւ արագալաց ձիաւորք մեզ կը հանդիպին, բայց երեւնալինն ու անհետանալը մէկ կ'ըլլայ։ Գոհութեամբ կը շնչենք մաքուր ու կենդանաւոր օդ մը, այդ զեղաղէշ բնութեան մէջ՝ ուր ապրիլը երջանկութիւն մ'է։ Հետաքննական են և ծաղկունք, որ եղանակին համեմատ մի կամ երկու տեսակք են, բայց բոլոր զաշտորայք անոնցմով ծաղկած և զարդարուած. անանկ որ հարսնուկի սիրուն կապերտի մը կը յաջորդեն հսկայ ակքան, և այսպէս հետզհետէ։ Բազմաթիւ մոխրագոյն ագռաւք՝ ճամբուն վրայ թռչտելով կը զբօսնուն, և մեծամեծ անգեղք՝ խաշանց հօտերու վրայէն օդուն մէջ թեատարած կը կենան։

Գաշախի ընդարձակութեան մէջ մշակուած և երկրագործութեան օգտակար տեղերու ալ կը հանդիպիս յաճախ՝ ուր գաւառին զլիաւորէն զրկուած խումբ խումբ աշխատաւորք ոստիկանութեան կողմանէ անձանց հսկողութեամբ՝ մաքախներ կը ջարդեն, որոնցմով լի է երկիրը։ Հարիւրի չափ մարդիկ՝ կը նիւնի եղեգներէ ձևացած աւելներ ձեռուքնին իրենց առջևէն կը վարնան այդ միջատներն, որոնք անթիւ անհամար բազմութեամբ կը ծածկեն երկիրը։ Այս կերպով հալածուած մարաթք՝ ասդիս անդին բացուած փոսերու մէջ կ'իյնան, զորոս աշխատողք՝ մէկէն հողով կը լեցընեն։ Ռուս վարչութիւն՝ մեծ եռանդ և զործունէութիւն կը բանեցընէ՝ երկրագործաց այս մեծ հարուածին դէմ կռուելու. անոր հակառակ՝ մեծ է աշխատաւորաց կողմանէ ցոյց տրուած անհոգութիւն ու անփութութիւն, որով կառավարութիւնը իր գիտած նպատակին հասնելէն հեռու կը մնայ։

Քիչ ատենէն կը հասնինք լայն գետակի մը առջև, ուր եզանց և զոմէշից ահագին խումբ մը եկած են իրենց ծարաւը մարելու։ Ի հանդիպոյ՝ վտակին միւս կողմի բարձանց վրայ հարիւրաւոր երիւարք կ'արածին։ Այդ տեսարանը, հազարաւոր կենդանեաց զուխներու մէկտեղ ժողոված՝ ջրոյն քով, մեծ սպաւորութիւն կ'ընէր վրանիս. հովուական գեղեցիկ տեսարան մը, վայրենի բնութեան առանձնութեան մէջ, ուր ուրիշ ձայն չէր լսուէր՝ բայց ի հզօր մռնչելոյ ցլուց, և յովասակ ձիոց խրխնջանաց։

Կիւլլինայի կայարանէն քիչ հեռու, առանձնակ ծառի մը կը հանդիպինք, որոյ ձիւղերէն կախուած են բազմազունեան քուրջերու կոտորք, ու բնոյն քով ալ կոյտ մը կայծքարանց։ Ուղեւորք հոն կանկ կ'առնուն, իրենց զգեստէն կտոր մը ծառին ձիւղերէն կախելու, կամ քար մը նետելու արդէն եղող գէգին վրայ։ Այս կերպով մեծարանք ընդունող ծառոց մէջ՝ առաջինն է զոր տեսանք։

Ստամբուլէ ճմլումը՝ որով կը նեղուէինք, կ'իմացընէր մեզ թէ զայն զօրացընելու համար բնութեան գեղեցկութեամբը զմայլելէն աւելի զոյսացական բանի մը պէտք ունենիք. այս զբաղեցուցիչ զաղափարը մտքերնէս չելէր, մինչև որ ի Շահ-պուլաք հասնելով ոտուքնիս գետին կը դնենք։ Ամենքնիս միաբան կը մտնենք խեղճ կայարանին սրահը, ու թարգման Յովհաննիսին

խօսքերը կ'ուզենք լրացրել մեր նշանակիչ ձեւերովը : Վերջապէս կը բերեն առ մեզ կտոր մը լաւաշ՝ վրան մեծ կտոր մը պանրով : Խեղճ, ամենա-խեղճ ճաշ մը՝ երեք սովելոցս համար :

Կայարանիս Շահ—պուլաք (Աղբիւր շահի) կոչուելուն պատճառը՝ նոյն տեղըն եղած մեծագործ և շատաշուր աղբիւր մ'է, որ կը բղխի անառտոտ հեղեղատէ մը, կէս անբրակ ու ընտիր ճարտարապետութեամբ շինուած գեղեցիկ շէնքի մը քով, առջեւ երեքկամարեան սրահով : Անմիջապէս կից՝ քուրջի կտորներով ծածկուած մաքառներու տակ հին գերեզման մը կայ, որ տնտարակոյս սուրբի յարգանք ունեցող անձի մը կը պատկանի :

Ղարապաղի քաղաքապետ Փանսիանի ամարանցն եղած է Շահ—պուլաք : Չի դիտցուիր թէ ի'նչ բանի կը ծառայէր այս շէնքը . բնակութեան տեղ մ'էր թէ մզկիթ . ներքին կողմէն կամարակապ է և առանց լուսոյ . կիսով չափ ծածկուած առատ բուսականութեամբ, ամենահաճոյական տեսարան մը կ'ընծայէ այս անբրակ : . . . Չորս կողմը գտնուած անբակներէն՝ հաւաստի թուի կարծելը թէ Շահ—պուլաք մասնաւոր կարեւորութիւն ունեցող տեղ մը եղած ըլլայ ատենով, ունենալով նաև իր խաղացած գերը Հայոց ազգի պատմութեան մէջ, որ դժբաղդաբար՝ տեղագրական մասամբ շատ խառնակ է :

Վայրի վարդենիք, մաքառք, դեղնածաղիկ սամիթք, գեղեցիկ թզենիք, նոնենիք և ուրիշ ծառատունկը կը ծածկեն այն խոռոչ՝ ուստի ջուրը կը բղխէ, և որոց մէջ կը զբօսնուն անթիւ թռչունք : Այս հետաքննական կայարանին շրջապայութիւնն ընենէս եաքը հեծանք ի կատս, և հանգարտ ընթացքով մասանք ի գեղեցիկ և ի վայրենի ձորն Կարկարայ :

Ճամբուն վրայ կայ երեսէ ձգուած պարսկական գերեզմանատեղի մը, ո՞ր ընդարձակութեամբ և յիշատակարանաց առատութեամբ մասնաւոր մտադրութեան արժանաւոր է : Աւերակ կարաւանատեղի մ'ալ կը տեսնուի հոն : — Ուրափ յառաջ երթանք, այնչափ անելի կը նեղնայ Կարկարայ ձորը, և զոր կը շրջապատեն ասպիտ անդին ցանուած՝ կարծես թէ երկրիս ծոցէն ելած կրային բլրակք : Ճամբուն վրայ կը հանդիպինք տեղացի բազմաթիւ ընտանեաց, հօտից, կանանց, աղայոց, վրանաց . ամենք դէպ ի լեւը կ'երթան . կանայք ձիու վրայ, և ընդհանրապէս տղայ մը գրիբերին, միւս մ'ալ ուսոց վրայ վերցուցած : Չիտորեալ գեղանի օրիորդի մը թամբին վրայ ընկողմանած է հիւանդ քուսակ մը կամ հորթուկ մը : Կատարելապէս նկատուող տեսարանք են այդ անձինք, իրենց բազմապունեան հետոյ ձորձիւք, ու կենաց և գոյներու սիրահար արուեստագիտաց վրձինի համար սիրուն պատկերներ : Էրիկ մարդիկ, մորակ ի ձեռին՝ շանց պահպանութեամբ կ'ուղղեն անգէոց և հօտից գնացքը :

Հոս հոն, այս խումբերէն մէկ քանին, անշուշտ անելի վաստակաբեկքն, գիշերելու համար ձորին մէկ ապահով անկիւնը քաշուած են, ու մեծ կրակի մը չորս կողմը բոլորած նստած՝ երեկոյեան կերակոյսին կը պատրաստեն :

Երկրորդ կարաւանատեղի մ'ալ կ'ելլէ գիմացնիս, զոր կ'անցնինք Խոնալէի ասպաստանին առջեւէն : Մերթ աղէկ և մերթ գէշ ճանապարհը՝ յաճախ ընդհատուի՝ գետոյն ձևացուցած անթիւ վտակներէն : Առոնցմէ մէկը կ'անցնիս, ու կը գտնես ինքզինքդ կարկարայ յառակին վրայ, և այսպէս հետըզհետէ՝ մեր ընտիր երիւլարաց հանդարտ ու կանոնաւոր քայլերով յառաջ կ'երթանք . . . Զուրբըր այնչափ բարձրացած չեն, բայց յորդահոս անձրեւներէ ետքը կրնայ մեծապէս վտանգաւոր և երկիւղալի ուղեւորութիւն մը ըլլալ :

Քիչ ատենէն կը ներկայանան մեզ Ասկերանի երկու բերդք, գետին մէկ և միւս ափանց վրայ կառուցուած : Քոյներէն աշտարակաձև մարտկոցներով պատսպարուած որմունք՝ քրոջ աւերակաց հետք գետ եւս կը տեսնուին, կ'երևնայ թէ անցքը կը քոջէր և պարսկական իշխանութենէն ձնացած շէնք մ'է : Աւերակներէն անդին պորփրի հետ խառնուած սեւ թերթաքարինք (schiste) կը լեցընեն ձորը : Յաճախ կը հոնպիւրինք հօտից խաշանց, գոմէշներէ լըծուած կառաց, դադ հեծելոց, անյներջ և գեղեցիկ թափորի մը, որ շատ նըմանութիւն ունին անշուշտ աստուածաշունչ զրոջ մէջ յիշատակուած հովուական խմբից :

Վերջապէս օրհասարակէն ետքը ժամը չորսին կը մտնենք Խան-պարէի կեղտոտ և տղմաշաղախ կարաւանատեղին. ուր թողով մեր կառքն ու ձիանը, քիչ մը ուսելիք ճարելու գնացինք : Բեռները ետ ձնացեր էին, ի Շահ-պուլաք, անտարակոյս պատրաստ երիւլար չի գտնուելու : Բայց որովհետեւ կաշարանին զխնատրը մեր յանձնարարականը տեսնելով՝ խօսք տուեր էր թէ երկու ժամէն դրոխքան կը հասնէր ի Խան-պարէ, որոշեցինք՝ մեր սովորութեան հակառակ, կանխել ի չու :

Կիսաւեր կարաւանատեղւոյն չորս կողմը՝ հայ ու թաթար քանի մը վաճառականք կը տարածեն հին կապերա մը ու գեղեցիկ կնձնի ծառոց հովանոյն տակ կը պատրաստեն մեր նախաճաշը, ոչխարի խորոված այլևայլ կերպով, ընտիր կաթով շինուած պանիր, և ասիացոց սիրելի տեսակ տեսակ բանջարներ՝ ազադքեղ, պրաս, նուիկ (estragon), սամիթ և այլն : Այս մեծահաց կոչունքը լրացընելու համար՝ կը բերեն հին սամովար մը, յորում շուրըր կ'եռայ, և անորոժահամ թէյ մը կ'առնուինք :

Մեկնելու արդէն կազմ կեցած ենք, բայց բեռինք գետ կ'ուշանան հասնիլ : Ժամը եօթին է, դիշերը վերահաս, և Շուշի հասնելու համար՝ աստուերկու փարսախ ճամբայ կայ ընելիք ի լերանցամէջս : Նեղուելով կ'ուզենք իմանալ այսպիսի անազանման պատճառը, և կ'ըսեն թէ երկու կայարանաց մէջ ալ՝ ուր պիտի հանդիպին՝ պատրաստ երիւլարաց չըլլալուն համար է : Ժամը եօթնուկիսուն դրոխքայի մը զանգակներուն ձայնը կը լսուի. մեր սպասածն է, որով մէկէն պիտի կարենանք ճամբանիս շարունակել :

Բայց կը խաբուինք. մեր կառքն էր, սակայն պետական պզտի պաշտօնեայ մը, առանց յարգելու մեր իրաւունքը իբրու յառաջահաս և յանձնարարա-

կան ունեցող, կ'առնու ձեր երիվարները. և բողոքոյ տեղի չտալու համար՝ երբ կը մօտենանք, կառավարը կը խարազանէ, և հողմոյ արագութեամբ առջնէս կ'անցնի:

Բարկացած կը ստիպուինք տեղերնիս մնալ. գիշերը վրայ կը հասնի, և օդը սպառնալից են: Նոյն միջոցին կը հասնին բեռինք, և կառավարը կը հասկըցնէ թէ մեզ համար սահմանուած երիվարը՝ յետաժաման պետական պաշտօնէին տրուեր են: Ժամ մը ճամբանիս յառաջ կը տանինք, գիշերը կը մթնէ և տեղատարափ անձրև մը կը սկսի: Սկարելի է ճամբան տեսնել, ու օչ փայտոտն և օչ զրոյքան կանթեղ չունին վառելու: Կառավարք նեղուած՝ կանկ կ'առնուն: չի գիտցուի թէ ո՞րչափ պիտի տնէ մերիկը: Խաւարը այնչափ սաստիկ է, որ միայն ձայնով կրնանք գիրար ճանչնալ, և ու թեթև շեղում մը դէպ ի գահալէժը՝ անխուսափ մահ կրնայ պատճառել: «Աստուած պահէ» կ'ըսէին խեղճ կառավարք: — Փայլատականց լուսի մէջ նը կատուած Կարկարայ հովտին տեսարանը սովորականէ գոգոս բան մ'էր. դէպ ի լեռն վեր ելնող բազմաթիւ ընտանիք՝ օտիպուեր էին ճամբուն վրայ դադրիլ կենալ, ու ձորոյն խորը կը տեսնուէին վառուած կրակներ: Վերջնապէս կը յիշեմ որ մեր ճանապարհի արկեղաց միոյն մէջ մագաղաթէ ձեռաց լապտեր ու մոմ մը պիտի գտնուի. ամուսինս խորհափելով ի մթան և անձրեւի տակ կը փնտռէ, և քարերատիկ յոյժ երբ կը յաջողի գտնել՝ նոյն վայր կենին մեզի համար մեծագին այդ առարկայը... Անով բաւական սիրտ առինք. կառավարներէն մէկը լապտերը ձեռքը կը յառաջէր ոտքով, գետինը քննելով. երկու կառքերն ալ կը հետեւէին, ձիերը ձեռքով բռնելով: Մէյմ'ալ հողմը կը մարէ լապտերը, և կատարեալ անշարժութիւն կը հրամայուի: Ելը կին կը վառեն մոմը, ու ճամբանիս կը շարունակենք, մինչև որ լոյսը միւս անգամ կը շիջանի: Ամէն հարիւր կամ երկու հարիւր մետր յառաջելու հարկ հարկ կ'ըլլայ կանկ առնուլ, և կառավարաց ազադակի ձայները մերկին հետ խառնուելով, աննկարագրելի աղմուկ կը պատճառեն:

Վերջնապէս չափաբաց տան լոյսը կ'երևնայ, ճիշդ յարմար ատենին. վառըն գի թղթեայ լապտերն պատուելով՝ ալ բանի մը չի ծառայեր: Յոյսերնիս չափաբաց վրայ դրեր էինք, բայց առանց հետեւին հաշիւ ընելու. ձայն կու տանք, կը պոռանք, կը սուչենք, հրացանի հարուածք կ'արձրկենք առանց շահ մը տեսնելու, որովհետեւ խուկ կը գտնենք գիրենք. և բնակութեան տեղերնին անկարելի ըլլալով որոշել՝ խաւարին պատճառաւ, հարկ կ'ըլլայ ըստպասել մինչև որ ուրիշ կերպով օգնութիւն մը հասնի. և յիշաւի՝ քիչ աւտենէն ի գոմշոց թեալ կառքերու խումբ մը կը ժամանէ, որոյ մօտենալուն ձայնը չէր լսուեր: Պէտք էր մէկ կողմը քաշուիլ՝ անոնց ունից տեղի տալու, որ դիւրին չէր: Այս մարդիկ գէթ զայն կ'իմացընեն թէ շիտակ ճամբու վրայ ենք: Վրայ կը հասնի լուսաւորութիւն մը երկինք. ընթացքը կը շարունակենք, և կրած ամէն նեղութեամբք ալ վերջապէս կ'աւարտի լուսնի և աստեղաց լուսով, որ հիմայ կը փայլին յանկարծ, պարզուած երկինք երեսը:

Սակայն վերջին արգելք մ'ալ դիմացնիս պիտի ելլէր : Հասնելով գրեթէ ի բարձունս ելիցն որ կը տանի ի Շուշի, կը հանդիպինք վաճառաբարձ մեծ սայլի մը . կարելի չէր անցնիլ՝ առանց մէկ կողմը ծռելու . ուստի սախ, պուեցանք միւսանգամ կառքէն իջնել . կառավարը կարգէ դուրս խոր քնով մը ընկղմած էր . ականջէն վար կը պոռանք, ուժով կը շարժենք զինքը, անկարելի կ'ըլլայ արթնցընել : Եւ որովհետեւ անձրեւը զեռ կը շարունակէր, մեր կառավարք կը մտածեն սայլը ծածկող լաթը վերցընել, յուսալով որ անձ, բեւէն աչուրները կը բացուին . բայց այս հնարքն ալ սպասուած ելքը չուներար : Կը բռնադատուին այն ատեն՝ սայլն ու կառավարը ձեռքով հրելով մէկդի տանիլ, ու անով փայետոնին անցք բանալ՝ զահալիժեւու վտանգէն հազիւ քանի մը հարիւրորդամետր հեռուէն :

Այսպիսի նեղութիւններէ ետքը՝ յորս մտանգ է ծիծաղականն իրարու մէջ կը խառնուին, ուր ուրեմն կը հասնինք ի Շուշի :

Շարունակելի

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆՈՒ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

(ՏԵՍ ԴԷՂ 109)

ԵՐԿՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ՊԱՐՏԻՋԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ԱՅԳԵԳՐՈՒԹԻՒՆ,
ՄԵԴՂՄԱՒԱՐՄԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՇԵՐԱՄԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ, ԽԱՇՆԱՏԵՐՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ ՀԱՒԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՏԻՋԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Գիւղական տնտեսութեան այս մասն՝ իւրաքանչիւր գեղացւոյ համար անհրաժեշտ համարուածներէն մին է, թէ և եղածն իսկ շատ մեծ բան մի չէ : Հայ շինականն առանց պարտիդի և բան, ջարանոցի չի կրնար ապրիլ . նա կամ արտին մէջ անկիւն մի կ'որոշէ բան, ջարանոցի բուսոց համար, և կամ պարտիդին մէջ անոնց համար առանձին ածուներ կը շինէ : Այս տեսակ բուսոց մէջ աւելի ուշագրութեան արժանի են Սէխն ու Զմերուկն : Կրկին տեսակ սեխ կայ, շաղախ և տուտուա . առաջինն խիստ ցանցաւ կը հանդիպի, որովհետեւ սեխի տեսակաց մէջ ամենէն ստորին տեսակն համարուած է . Տուտման ընդհակառակն բազմաթիւ տեսակներ ունի, որք գունով ու ձևով՝ այլ և համով ու անուշահոտութեամբ կը տարբերին : Այդ տեսակներն մասնաւոր անուամբ չեն զանազանիր, բաց ի մի քանիէ որք իրենց կեղեւներուն գունոց համեմատ կը կոչուին՝ նարն-